

Besenyei Mónika

A felsőoktatás fenntarthatósági szempontú vizsgálata

Sustainability Assessment of Higher Education Institutions

Összefoglalás

Hogyan járul hozzá a felsőoktatás mint intézmény és mint tudásbázis a fenntarthatósági törekvések megvalósításához? Milyen szerepe és lehetősége van az egyes intézményeknek és a különböző szervezeti egységeknek? A kérdés nem pusztán teoretikus, hiszen az egyetemek akár belső, akár külső érintettjeik révén szembesülhetnek a válaszadás kényszerével. Jobb esetben valamely belső kezdeményezés hatására vizsgálják meg a fenntarthatósági teljesítményüket. De van, hogy pusztán a különböző pályázati források elnyerésekor tett vállalásuk teljesítése okán merül föl a fenntarthatóság kérdése. A felsőoktatási intézmények a vállalatoknál sokkal lassabban reagálnak a környezeti változások okozta kihívásokra, aminek elsősorban az érintetti elvárások lehetnek az okai.

BESENYEI MÓNIKA, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem fejlesztési és fenntarthatósági főtanácsadója, PhD-hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem (besenyeimonika@gmail.com).

Summary

How can higher education as an institutional system and a knowledge base contribute to the implementation of sustainability efforts? What are the roles and potentials of the individual institutions and various organisational units of higher education? The question is not merely theoretical, since through their internal or external stakeholders, universities might be required to reply these questions. In a better case, they examine their sustainability performance on an internal initiative. In several cases, however, the issue of sustainability arises solely during the fulfillment of their commitments undertaken to obtain funding at tenders. Higher education institutions respond to the challenges posed by environmental changes far slower than companies, perhaps due to stakeholder expectations.

Amikor vállalati fenntarthatóságról (környezetvédelemről) beszélünk, mindenki szeme előtt megjelenik egy füstölgő gyár képe, amely ontja magából a különböző káros anyagokat, megmérgezve talajt, levegőt, vizeket.

A fenntarthatóság messze több, mint környezetvédelem. A fogalom azoknak a rendszereknek az egészséges és harmonikus (együtt) működésére utal, amelyet „Földnek” nevezünk. Ez a harmónia kiterjed minden élőlényre, és minden élőlény által alkotott alrendszerre is. A harmónia megteremtésének alapja pedig, hogy olyan módon kell a jólétet biztosítani minden élőlény számára, hogy ne lépjük túl a természet adta kereteket.

A fenntarthatóság fogalma azáltal és akkor vált divatossá, hogy ez idáig úgy tűnik, hogy nem sikerül(t) megvalósítani. Bár természetesen mindig akadnak „józan optimisták”!

A tanultabbak még azzal is tisztában vannak, hogy mindezekon felül igazságtalanul bánnak az alkalmazottjaikkal, kizsákmányolják azokat, és teszik mindezt a minél magasabb profit elérése érdekében. A különböző termelő- és szolgáltatóvállalatok viszonylag hamar észlelték a társadalmi nyomást, ami a feléledő környezeti tudat következtében létrejött, és igyekeztek lehetőségeikhez mérten reagálni is erre. Azok a vállalatok léptek legelőször, amelyekre a legnagyobb nyomás nehezedett az általuk okozott környezeti károkból kifolyólag, illetve azok, amelyek valamely ok miatt érzékenyebben reagáltak a társadalmi elvárá-

sokra. Számos cikk, szervezet és kutatás foglalkozik azzal, hogy miért jó egy vállalatnak jelentést írnia, és mindezt hogyan tegye, hogy hiteles és az elvárásoknak megfelelő legyen az eredmény.

Az egyik legátfogóbb és éppen ezért a legnépszerűbb és legelterjedtebb jelentésmódszertan a Globális Jelentéstételi Kezdeményezés (Global Reporting Initiative, GRI) amely számos nyelven ingyenesen hozzáférhető útmutatóval segíti a jelentésírás kultúrájának fejlődését.

A GRI alapján elmondható, hogy a jelentéskészítés a szervezet fenntartható fejlődés elérése érdekében kifejtett teljesítményének mérése, közzététele, valamint belső és külső érintett csoportok számára átláthatóvá tételére irányuló gyakorlat. A fenntarthatósági jelentés a gazdasági, környezeti és társadalmi teljesítményekről történő beszámoló (pl. hármas teljesítményértékelés, angolul: triple bottom line).

Az, hogy egy szervezet tevékenységeinek fenntarthatósága átlátható, nagyon sok érintett számára fontos, akik közt szerepelnek üzleti, munkaügyi és civil szervezetek, befektetők, elszámoltatók és még sokan mások.

A fenntartható működés környezeti és társadalmi dimenzióit nagyon sokáig a társadalom nem vizsgálta, így a cégek magánügyként élték meg. Érthető okokból viszonylag hosszú időn át az ipari forradalmat követően kevesen és keveset számoltak a gazdasági fenntarthatóságon túli kérdésekkel. Ezt azért fontos megértenünk, hogy lássuk, miért annyival kiforrottabb és elterjedtebb a pénzügyi jelentések gyakorlata, és miért jár még mindig gyerekcipőben a fenntarthatóság teljes hármasát vállalati szinten bemutató jelentések írása.

Nehéz lenne megtalálni az első fenntarthatósági vagy környezeti jelentést, de elegendő egy pillantást vetni a GRI adatbázisában szereplő legrégebbi jelentésekre.

1. táblázat: A GRI nyilvántartásában szereplő legrégebbi jelentések

Évszám	Szervezet	Ország	Iparág
1998	Electrolux	Svédország	Tartós fogyasztási cikkek
1999	British Airways	Egyesült Királyság	Légi közlekedés
1999	ESAB	Svédország	Építőanyagok
1998	Acea	Olaszország	Energia-közmű

Forrás: www.globalreporting.org

Az eltelt közel 15 évben a GRI adatbázisa már 5646 szervezet 15 157 jelentését tartalmazza. Ezek között 167 magyar jelentés is megtalálható, melyek között egyetlen felsőoktatási intézmény által készített sincs. Ugyanakkor a több mint 15 ezer jelentésből is csupán 97 olyan van, amelyet egyetem adott ki. Mindeközben a TOP 15 egyetem (lásd az alábbi két ranglistát) szemmel láthatólag kiemelten kezeli a témát. Nem csupán mesterképzés szintjén található meg a fenntarthatóság témaköre, bár oda egyértelműen beépül. Tekintet nélkül az egyetem „fő profiljára” valamennyien fontosnak tartják intézményi szintre emelni a fenntarthatóvá válás ügyét.

2. táblázat: A legrangosabb egyetemek és fenntarthatósági honlapjaik 01

He-lye-zés	Név	Ország	Fenntarthatósági weboldal
1	Harvard University	Amerikai Egyesült Államok	http://www.green.harvard.edu/
2	University of Toronto	Kanada	http://www.sustainability.utoronto.ca/Page4.aspx
3	Johns Hopkins University	Amerikai Egyesült Államok	http://www.sustainability.jhu.edu/
4	Stanford University	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainablestanford.stanford.edu/
5	University of California Berkeley	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainability.berkeley.edu/os/
6	University of Michigan Ann Arbor	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainability.umich.edu/
7	University of Oxford	Egyesült Királyság	http://www.admin.ox.ac.uk/estates/environment/
8	University of Washington Seattle	Amerikai Egyesült Államok	http://f2.washington.edu/ess/
9	University of California Los Angeles	Amerikai Egyesült Államok	http://www.sustain.ucla.edu/
10	University of Tokyo	Japán	http://www.sustainability.k.u-tokyo.ac.jp/
11	University of Cambridge	Egyesült Királyság	http://www.cpsl.cam.ac.uk/
12	University of Pennsylvania	Amerikai Egyesült Államok	http://www.upenn.edu/sustainability/
13	University of California San Diego	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainability.ucsd.edu/
14	Imperial College	Egyesült Királyság	http://www3.imperial.ac.uk/sustainability
15	Massachusetts Institute of Technology	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainability.mit.edu/

Forrás: www.urapcenter.org/2012/ és saját szerkesztés.

3. táblázat: A legrangosabb egyetemek és fenntarthatósági honlapjaik 02

He-lye-zés	Név	Ország	Fenntarthatósági weboldal
1	Massachusetts Institute of Technology (MIT)	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainability.mit.edu/
2	Harvard University	Amerikai Egyesült Államok	http://www.green.harvard.edu/
3	University of Cambridge	Egyesült Királyság	http://www.cpsl.cam.ac.uk/
4	UCL (University College London)	Egyesült Királyság	http://www.ucl.ac.uk/environment-institute/ucl-sustainability , http://www.ucl.ac.uk/greenucl/about-us/ucl-es-team
5	Imperial College London	Egyesült Királyság	http://www3.imperial.ac.uk/sustainability
6	University of Oxford	Egyesült Királyság	http://www.admin.ox.ac.uk/estates/environment/
7	Stanford University	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainablestanford.stanford.edu/
8	Yale University	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainability.yale.edu/
9	University of Chicago	Amerikai Egyesült Államok	http://sustainability.uchicago.edu/
10	California Institute of Technology (Caltech)	Amerikai Egyesült Államok	http://www.sustainability.caltech.edu/
11	Princeton University	Amerikai Egyesült Államok	https://www.princeton.edu/sustainability/
12	ETH Zurich (Swiss Federal Institute of Technology)	Svájc	http://www.sustainability.ethz.ch/index_EN
13	University of Pennsylvania	Amerikai Egyesült Államok	http://www.upenn.edu/sustainability/
14	Columbia University	Amerikai Egyesült Államok	http://www.environment.columbia.edu/
15	Cornell University	Amerikai Egyesült Államok	http://www.cornell.edu/sustainability/

Forrás: www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2013 és saját szerkesztés.

Az egyik hazai élenjáró cég így fogalmaz: „A környezet-társadalom-gazdaság területek harmonizálásával megvalósuló fenntarthatóságot számos tényező befolyásolja, melyek egymással kölcsönhatásban formálják a Magyar Telekom fenntarthatósági tevékenységét.”¹

Részben értékválasztás függvénye, hogy mit nevezünk fenntarthatónak, így ennek a határai nem feltétlenül esnek egybe az emberi faj ökológiai tűrőképességének határaival.

A fenntarthatóság ügye rendkívül komplex, és globálisan értelmezhető csak helyesen. A környezeti és társadalmi állapotok és jólét legfontosabb összetevői a megfelelő ismeretek és információk birtoklása, a tudatosság, a felelősségvállalás és a megfelelő értékrend. Ezek a tudati szintű eszközök elengedhetetlenek a helyes irány meghatározásához. Természetesen a környezeti és társadalmi teljesítmény értelmezéséhez további komponenseket is figyelembe kell venni.

Ahhoz, hogy eldönthessük, egy bizonyos információ lényeges-e, belső és külső szempontok kombinációjára van szükség. Olyan szempontokra például, hogy mi a szervezet küldetése és versenystratégiája, vagy megfontolások, melyek az érintett csoportok által közvetlenül megfogalmazott megfontolások, melyek az átfogóbb társadalmi elvárások, illetve mi a szervezet hatása a termelési folyamatban előtte (pl. a beszállítói láncra) vagy utána (pl. a vevőkre) elhelyezkedő egységekre.

A fenntartható fejlődés a társadalmi haladás – méltányos életkörülmények, szociális jólét – elérése, megtartása érdekében a gazdasági fejlődés biztosítását és a környezeti feltételek megőrzését jelenti. A méltányos életkörülmények, a megfelelő életminőség, jólét biztosítását kifejező célkitűzés mindenkire – a jövő nemzedékekre is – vonatkozik. A fenntartható fejlődés tehát elismeri és céljának tekinti az egymást követő nemzedékek megfelelő életminőséghez való egyenlő jogának biztosítását, s az ezzel összefüggésben álló kötelességek teljesítését.²

A fenntarthatóság azt jelenti, hogy a természeti környezet eltartóképességével összhangban lehet csak a társadalom reális szükségleteinek a kielégítéséről gondoskodni, a környezet eltartóképessége egyben az igények kielégítésének korlátja is. Ezért a társadalmat kell úgy igazgatnia, hogy annak életminősége a változó környezetben hosszú távon is biztosított legyen. A fenntartható társadalomnak a külső feltételekhez a belső, társadalmi feltételek helyes megválasztásával kell alkalmazkodnia.

A megvalósításhoz elengedhetetlen a rendszerszemléletű gondolkodás és kormányzás, amelynek intézményi, kormányzási megtestesítője a fenntartható fejlődés minden dimenzióját integráló intézményrendszer. A fenntartható fejlődés minden egyes részterületén a kitűzött célok elérése érdekében tehát szükség van oktatási, szemléletformálási-kommunikációs tevékenységre.

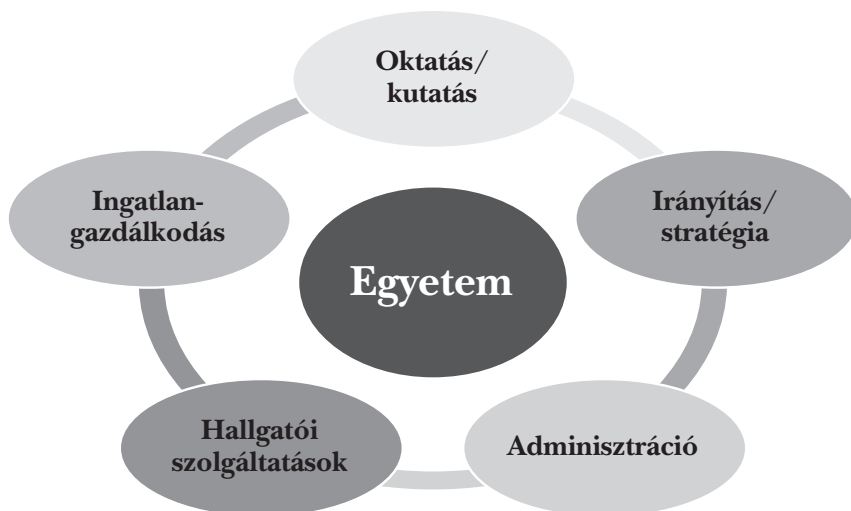
A fenntarthatóság megértéséhez integrált rendszerszemlélet, tantárgyközi és tudományközi megközelítés szükséges, ami nehéz lecke a merev szaktudományi-tantárgyi keretekhez szokott pedagógustársadalom számára.

A fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata egész életen át tartó tanulási folyamat, amely tájékozott és tevékeny állampolgárokat nevel, akik kreatív, problémamegoldó gondolkodásmóddal rendelkeznek, eligazodnak a természet és környezet, a társadalom, a jog és a gazdaság terén, és etikus felelős elkötelezettséget vállalnak egyéni vagy közös tettekben. Ezek az intézkedések biztosítják az egészséges környezetet és a hatékony gazdaságot a jövő számára.

Azonban nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy az egyetem funkciója a képzés, nevelés, kutatás, amely környezeti és társadalmi szempontból jelentős indirekt hatással rendelkezik. Mindezekhez szervesen kapcsolódik az intézmény létezéséből és működéséből fakadó környezeti és társadalmi hatások sora, amelyek egy része direkt, mások pedig további indirekt hatásokkal bírnak.

Az alábbi ábra abba kínál betekintést, hogy a felsőoktatási fenntarthatóság megvalósítása során mely funkciók mentén lehetséges az érintettek feltérképezése.

1. ábra: A felsőoktatási intézmények feladatai

Freeman³ fogalma szerint érintett minden olyan csoport vagy egyén, aki hat a szervezet célmegvalósítására, illetve érintve van abban. Megjegyzem, hogy a kifejezés természetéből adódóan a belső érintetti csoport nevezhető akár érdekeltnek is.

A definícióból is látszik, hogy a megfelelő stratégia kialakításához elengedhetetlen, hogy az egyetem ismerje és folyamatosan figyelje mindazokat a csoportokat, akikre működése hatással van vagy lehet. Ezen csoportok némelyike egyértelmű, és az egyetemnek jól felfogott érdeke annak tanulmányozása, hogy milyen kapcsolatot ápol velük, pl. hallgatók, fenntartók, alkalmazottak. Más csoportok már nem ennyire nyilvánvalóan kapcsolódnak az egyetemi élethez, ám néha kulcsszerepet játszanak a célkitűzések sikere szempontjából.

Összefoglalva elmondható tehát, hogy bár a felsőoktatási fenntarthatósági kezdeményezések már Magyarországon is terjedőben vannak (jó példa a BME, ELTE, SZTE, BCE, SZIE, SZE), hiszen számos egyetem erre specializálódott kutatócsoportot hoz létre (pl. MOME EcoLab, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem fenntarthatósági kutatócsoportja), vagy külön koordinátort nevez ki. Azonban jól látható, hogy ezek a kezdeményezések már nem épülnek rendszerszerűen bele az egyetem életébe, hanem egy-egy elkötelezett vezető munkáját dicsérik. Bár mind több intézmény látja be a fenntarthatósági törekvések eredményeinek gyümölcsét (akár pályázati téren), ez idáig még az érintetti nyomás nem nőtt olyan mértékűre, hogy kényszerítő erőként hasson. Ezt jól példázza a GRI-szektor specifikus útmutatóinak ágazati listája:⁴

- Repülőtér-üzemeltetők
- Építőipar és ingatlan
- Rendezvény szervezők
- Energiaszolgáltatók
- Pénzügyi szolgáltatások
- Élelmiszer-feldolgozás
- Média
- Bányászat és fémfeldolgozás
- NGO (inkább példamutatás okán!)
- Olaj és gáz
- Kísérleti változatok
  - Autóipar
  - Logisztika és Közlekedés

- Állami szervezet
- Távközlési
- Ruházat és cipő

Nemzetközi szinten ugyanakkor (mint az a legrangosabb egyetemek példáján is látszik) a fenntarthatóság ügyének prioritásként kezelése elvárás mind a hallgatók, mind pedig a különböző társadalmi csoportok részéről.

Az tehát, hogy az egyetemek működése a vállalatokénál lényegesen kevesebb direkt környezeti és társadalmi hatással rendelkezik, csak még nagyobb felelősséget rak mindazok vállára, akik a stratégiaalkotásért felelősek. Hiszen éppen az egyetemeknek kell a hosszú távú és komplex gondolkodás mintapéldáivá válniuk. Az egyetem alapfunkcióját tekintve (oktatás/kutatás) nem rövid távra tervezett műfaj. Így ha ebben a tekintetben nem tud példát mutatni a távlati szemléletben, aligha lehet hiteles az egyéb oktatási, kutatási portfóliók megalkotásakor.

A fenntarthatóság megkerülhetetlenül része a mindennapoknak, és a belépő diákok ezzel a gondolkodással (hittel, kétségekkel, kérdésekkel és preconcepciókkal) érkeznek az egyetemekre. Fontos, hogy választott hivatásuknak megfelelő szemszögből a jelenkor társadalmi, környezeti és gazdasági problémáiról is információkat és naprakész tudást kaphassanak.

JEGYZETEK

¹ www.telekom.hu/fenntarthatosag/a_fenntarthatosag_es_a_telekom/mit_jelent_szamunkra_a_fenntarthatosag

² Kerekes Sándor: *A környezetgazdaságtan alapjai*. Budapest, 1998.

³ Kindler József – Zsolnai László: *Etika a gazdaságban*. Keraban Kiadó, 1993.

⁴ www.globalreporting.org/reporting/sectorguidance/sector-guidance/Pages/default.aspx

Jandala Csilla–Sándor Tibor

Világörökségi helyszínek turisztikai hasznosítása Magyarországon

A Ripa Pannonica lehetőségei

Use of World Heritage Sites in Hungary

Opportunities in Ripa Pannonica

Összefoglalás

A tanulmány a világörökségek turizmusban betöltött szerepével foglalkozik. Vizsgálja a világörökségek kialakulásának történetét, bemutatja a magyarországi helyszíneket. Elemzi, milyen feltételekkel lehet egy világörökségi helyszín turisztikai termék alapja. Kiemelten kezeli a várományosi listán szereplő limest, annak eredetét, nemzetközi szerepét.

Summary

The role of world heritage sites in tourism is defined and characterized in this article. Following an analysis of the history of the world heritage convention, Hungarian world heritage sites are shown along

---

DR. JANDALA CSILLA, tanszékvezető főiskolai tanár, rektorhelyettes, Edutus Főiskola Turizmus Tanszék (jandala.csilla@edutus.hu), DR. SÁNDOR TIBOR főiskolai tanár, Edutus Főiskola Turizmus Tanszék (sandor.tibor@edutus.hu).

with a description of the conditions of sustainable tourism product development.

The emphasis is on LIMES, its origin, history, international role and potentials in Hungary.

A TURIZMUS TENDENCIÁI

Napjainkban a turizmus hihetetlen ütemben fejlődik világszerte. Ez a gyors változás a keresleti-kínálati trendekre is hatással van: újabb és újabb desztinációk kapcsolódnak be fogadó területként – elsősorban Ázsiában és a csendes-óceáni szigetvilágban –, konkurenciát teremtve az addig meghatározó szerepet játszó Európának. A kereslet is jelentősen átalakult: az emberek többet és többször utaznak, és már nemcsak paszszív szemlélői a látottaknak, hanem aktívan részt kívánnak venni a fogadó terület által kínált élményekben.

Ebben a helyzetben a turizmusszakma feladata, hogy felkeltse és fenntartsa az érdeklődést a leendő turistákban egy-egy desztináció iránt. Ez nem könnyű, hiszen a turisták mindig valami újat keresnek, ugyanakkor az attrakciók száma véges. A természeti, illetve kulturális vonzerők gyakorlatilag világszerte ismertek. Megoldást csupán a már ismert attrakcióknak új turisztikai terméké váló alakítása jelenthet: azaz ugyanazt kell kínálnunk, csak másként.

A TURIZMUS ÉS A KÖRNYEZET VISZONYA

A turizmus és a tága értelmezett környezet viszonyáról a Manilában 1980-ban a Turisztikai Világszervezet (mai neve: UNWTO, azaz United Nations World Tourism Organization) által rendezett konferencián esett szó először. A végső ajánlásként megfogalmazott és nyilvánosságra hozott ún. Manilai nyilatkozatban a turizmus lényegéeként a természeti és kulturális környezet kihasználása, de egyben megőrzése került meghatározásra.

A Világszervezet által 1985-ben kiadott Tourism Bill of Rights and Tourist Code kimondja, hogy a turizmus környezete védelemre szorul, hiszen az nem más, mint az emberiség öröksége.

A Globe '90 konferencián Vancouverben hangzott el először, hogy a turizmus fejlesztésének követnie kell a fenntarthatóság elvét, azaz azo-

kat a módszereket, formákat kell előnyben részesítenünk a fejlesztések során, melyek nem okoznak károkat a természeti és kulturális környezetben, azaz az erőforrásokat olyan módon kell kihasználnunk, hogy arra még a jövőben is legyen lehetőség.

A VILÁGÖRÖKSÉG EGYZEMÉNY TÖRTÉNETE

A turizmus 20. század végi tendenciái és a fenntartható turizmus fejlesztésének elvei alapján kézenfekvőnek tűnt a világörökségek turisztikai hasznosításának lehetősége.

Mivel a turistákat az egyedi, meg nem ismételtető attrakciók vonzzák, nyilvánvaló, hogy a valóban egyedi vonzerőként számon tartott világörökségi helyszínek turisztikai terméké fejlesztve különleges vonzerőt és különleges kínálatot jelentenek.

A világörökségek meghatározásának, nyilvántartásba vételének, kezelésének története az 1950-es évekre nyúlik vissza, amikor Egyiptom – elsősorban politikai okoknál fogva, erőfitogtatásként – elhatározta az Asszuáni-gát megépítését. Ez egyben azt is jelentette, hogy a Nílus mentén álló Abu Simbel-i templomokat elárasztották volna. A hír hallatára óriási nemzetközi összefogás indult meg az UNESCO égisze alatt, melynek eredményeként 1959-ben Abu Simbel és Philae templomait hatalmas kőtömbökre darabolták, és néhány száz méterrel odébb újra felépítették. A munkálatok költsége 80 millió dollárt tett ki, melynek felét mintegy 50 állam biztosította.

Az akció bebizonyította, hogy a világ képes és kész a kulturális örökség védelmére, a nemzetközi összefogásra. Ezután az UNESCO hozzálátott az ICOMOS-szal (Műemlékek és Történelmi Együttesek Nemzetközi Tanácsa) együttműködve egy, a kulturális örökség védelméről szóló egyezmény kidolgozásához. Időközben kiegészült a tervezet a természeti értékekkel is, így 1972-ben az ENSZ stockholmi konferenciáján már egy kibővített előterjesztést tárgyalt.

A részt vevő tagállamok egyhangú támogatásával született meg az *Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről*. 1978-ban vették fel az első helyszíneket a Világörökségi listára.

A Világörökség Egyezményhez 2012. szeptemberig összesen 190 ország csatlakozott. A Világörökségi listára felvett helyszínek száma napjainkra az ezerhez közelít. A helyszínek a természeti, a kulturális vagy

a természeti/kulturális örökségek csoportjába tartoznak. Külön listán szerepelnek a veszélyben lévő, gyors beavatkozást igénylő helyszínek.

Az UNESCO Világörökségi listájára történő felterjesztés a tagállam feladata. Az ezzel kapcsolatos hazai folyamatokat hazánkban a Magyar Országgyűlés a 2011. évi LXXVII. törvénnyel a világörökségről, illetve a 315/2011. (XII. 27.) számú, a világörökségi kezelési tervről, a világörökségi komplex hatásvizsgálati dokumentációról és a világörökségi várományos helyszínekről szóló kormányrendelettel szabályozta. A pályázati dokumentáció összeállítását követően kerülhet fel egy-egy örökség a hazai Világörökségi Várományos Helyszínek Jegyzékébe, majd onnan kormánydöntést követően történhet jelölés az UNESCO Világörökségi listájára.

A jelenleg nyilvántartott 981 világörökség kb. 80%-a kulturális örökségként (759 helyszínen), 20%-a természeti örökségként (193 helyszínen), 29 helyszínen pedig a vegyes kategóriában került regisztrálásra. Ezek egyúttal csaknem 1000 olyan turisztikai vonzerőt is jelentenek, illetve jelenthetnek, melyek vitathatatlanul nagy értéket képviselő, egyedi, versenyképes turisztikai terméké alakíthatók.

VILÁGÖRÖKSÉGI HELYSZÍNEK MAGYARORSZÁGON

Magyarország 1985-ben csatlakozott a Világörökség Egyezményéhez, majd két évre rá egyszerre két helyszínnel, Budapest Duna-parti látképeivel, illetve Hollókővel felkerült a kulturális világörökségek listájára. Nyolc évvel később az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjait a természeti világörökségek közé választották, ami két szempontból is különleges volt: egyrészt a nem szokványos, két ország által közösen benyújtott pályázat miatt, másrészt mert a Világörökségi listán szereplő barlangok között csak néhány olyan található, amit kifejezetten a természeti képződmény okán tekintenek örökségnek.

Az UNESCO 2003-ban újabb egyezményt fogadott el, mely a világ megfoghatatlan, szellemi kulturális örökségének (Intangible Cultural Heritage) megőrzéséről szól. Ennek listáján jelenleg 213 örökség szerepel. Magyarország 2006-ban csatlakozott az egyezményhez, így már hazai szellemi örökségek is találhatóak a világlistán: a *mohácsi busójárás maszkos télűző szokása*, a *matyó népművészet*, valamint a *solymászat*. A magyarországi világörökségek teljes listáját az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: A magyarországi világörökségek

Helyszín	Felvétel éve / Örökségfajta
Budapest Duna-parti látképe, valamint a budai Várnegyed, az Andrásy út és történelmi környezete	1987 és 2002 / Kulturális
Hollókő ófalu és táji környezete	1987 / Kulturális
Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai	1995 / Természeti
Az ezeréves Pannonhalmi Bencés Főapátság és közvetlen természeti környezete	1996 / Kulturális
Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta	1997 / Kulturális (kultúrtáj*)
Pécsi ókeresztény sírkamrák	2000 / Kulturális
Fertő / Neusiedlersee kultúrtáj	2001 / Kulturális (kultúrtáj)
A tokaji történelmi borvidék	2002 / Kulturális (kultúrtáj)

* *Kultúrtáj: Történelmi tájak, melyeket az ember a természettel közösen hozott létre.*

A VILÁGÖRÖKSÉGEK TURISZTIKAI HASZNOSÍTÁSÁNAK
ALAPVETŐ FELTÉTELEI

A világörökségek helyszíneinek bevonása a turizmusba nagy körültekintést kíván. A tervezés, fejlesztés során a fenntartható turizmus fejlesztésének általános elveiből kiindulva, mindvégig tekintettel kell lennünk a világörökségek természetéből adódó sajátos követelményekre.

A fejlesztés széles körű együttműködéssel, összefogással valósítható meg, amiben egyaránt szerepe van az államnak, a turizmusszakmának, a fogadó területnek és közösségének, valamint maguknak a látogatóknak, a turistáknak is.

Az állam feladatai közé tartozik többek között az örökségek fenntartása, védelme, a szükséges teherbíró képességi vizsgálatok elvégzése, a megfelelő infrastruktúra biztosítása, a szükséges tájékoztatás végzése, a témával összefüggő oktatási, nevelési programok támogatása és a szakemberek kinevelése.

A turizmusszakma feladata, hogy a világörökségek hasznosításakor hosszú távon gondolkodjanak, azaz a fenntarthatóság és a teherbíró képesség figyelembevételével alakítsák ki a kínálatukban szereplő turisztikai terméket. A termékfejlesztés legyen komplex; a termék minden elemét egyszerre, egymással összhangban kezelje, és a keresleti tendenciákat követve, a lakosság bevonásával, egyetértésével jöjjön létre a kíná-

lat. A kiegészítő szolgáltatások is legyenek autentikusak, és harmonizáljanak a turisztikai termékkel.

A látogatók akkor képesek hozzájárulni az örökségek védelméhez, ha már odaérkezésük előtt felkészülnek a látnivalókból, tisztában vannak azzal, hogyan kell ott viselkedniük, mit tehetnek, és mit nem, és teljes mértékben tiszteletben tartják a helyi szokásokat.

A világörökségi helyszínek turizmusa megköveteli a fenti szempontok alapján kidolgozott speciális menedzsmenteszközök alkalmazását, illetve a folyamatos kontrollt. Ha a fogadó területen a helyszín kezelője valamilyen problémát tapasztal, azonnali beavatkozásra van szükség, a nagyobb veszély elkerülése érdekében.

Nyilvánvaló, hogy a turizmusnak nemcsak a hasznosításban, hanem a világörökségi helyszínek fenntartásában is jelentős szerep jut. Nemzetközi példák igazolják, hogy ebben különleges lehetőséget jelent az egyes helyszínekre irányuló tanulmányi kirándulások szervezése, melyeket az állam is támogat, illetve támogathat. Így a jövő turistagenerációinak nevelésével hosszú távon biztosítható a helyszínek védelme.

Természetesen a turisztikai hasznosítás többféle lehet: kialakítható elsődleges és kiegészítő termék is a világörökségekre építve. Ez attól függ, hol található a világörökség, milyen a helyszín turizmusa általában, melyek az ott tapasztalható keresleti tendenciák, milyenek az infrastruktúrális adottságok. Egyértelműen javasolható a világörökségeknek a különleges turisztikai kínálatba való beemelése például incentive utak, zarándokutak, kulturális rendezvények részeként.

A tapasztalat azt mutatja azonban, hogy lehet bármilyen körülmény között a termékfejlesztés, a kívánt hatás elmarad, ha nincs látható jele annak, hogy a látogató világörökségi helyszínen jár. A turizmus marketingeszközeinek felhasználásával erre az eddigieknél jóval nagyobb hangsúlyt kellene fektetni hazánkban, különösen azokon a helyszíneken, ahol a turizmus forgalma egyébként is jelentős, például Budapesten. Ezáltal ugyanis az adott fogadó terület turisztikai vonzásértéke megsokszorozódhat.

**...a jövő turistagenerációinak
nevelésével hosszú távon
biztosítható a helyszínek
védelme.**

A LIMES ÉS VILÁGÖRÖKSÉGI JELÖLÉSÉNEK HELYZETE

A limes főnév eredeti jelentése szerint hadi utat, azaz olyan utat jelent, amelyet a Római Birodalom csapatai használtak. Szükség esetén az Imperium Romanum bármely útja hadi útként szolgált. Traianus (98–117), majd Hadrianus (118–137) császárok uralmának idejétől kezdve az Imperium – mivel elérte védhetőnek tartott legnagyobb kiterjedését – fokozatosan lemondott a további terjeszkedésről. A hadi utak már nem egyszerűen az összeköttetést, hanem egyre inkább a védekezést biztosították.

Pannonia meghódítására Kr. e. 12 és 9 között, Augustus (Kr. e. 27.–Kr. u. 14.) uralkodása alatt került sor. A római jelenlét az 5. század elejéig tartott, lakossága ekkor elmenekült, majd 433-ban a provincia területét végleg átadták a hunoknak. Kiterjedése nagyobb volt a Dunántúlnál, Ausztria és a délszláv államok területére is átnyúlt. Története folyamán, elsősorban háborús okokból, egyre kisebb részekre osztották. Főbb központjai Carnuntum (Deutsch-Altenburg, Ausztria), Aquincum, Siscia (Sisak, Sziszek, Horvátország) és Sirmium (Sremska Mitrovica, Száva-szentdemeter, Szerbia) voltak. A provincia a késő császárkor ideje alatt központi jelentőséggel bírt, mint Rómához közel fekvő és egyben határterület. Néhány császár itt született, de még felsorolni is hosszú lenne a Pannoniában hosszan tartózkodó, illetve itt háborúskodó uralkodókat.

Hazai történetírásunkban először Anonymus tudósított a limes romjairól, majd Antonio Bonfini, Thuróczy János, Oláh Miklós, a sokat utazó Luigi Fernando Marsigli hadmérnök és Bél Mátyás írtak róla. 1848–49 után megjelent a limeskutatók első nagy generációja, Rómer Flóris és Orbán Balázs. A kiegyezés után megkezdődött Aquincum feltárása, 1894-ben megnyitotta kapuit az Aquincum Múzeum, és vidéken is fellendült a római kor emlékeinek feltárása. Az 1930-as években Alföldi András tevékenysége nyomán limeskutatásunk világviszonylatban jelentőssé vált. Az 1976-os, első ízben megtartott magyarországi Limes Konferencia új lendületet adott a feltárások folytatásának. Az akkori nagyberuházások tervei leletmentési munkálatok megindítására készítették a régészeket.

1987-ben került a Világörökségi listára az Egyesült Királyságban, Skóciában található Hadrianus-fal. 2005-ben világörökségnek nyilvánították a limes németországi részeit. Nálunk a világörökségi nevezést szolgáló kutatások az ezredfordulón kezdődtek el. Ebben úttörő szerepet vállalt a Visy Zsolt professzor által vezetett Pécsi Tudományegyetem Ré-

gészeti Tanszéke. 2004-ben hazánk is csatlakozott ahhoz a világörökségi kategóriához, amelyet Visy professzor javaslatára hoztak létre. Ennek értelmében a limes különböző országokban található szakaszait egy-egy világörökségi helyszíneként kezelik a jövőben. Azok az országok, amelyeknek limesszakaszai elnyerik a világörökségi címet, csatlakoznak ehhez a helyszínek sorozatát magában foglaló kategóriához. Eddig Anglia, Skócia és Németország lettek tagok.

A hazai kutatásokat különböző pályázatok és programok segítségével finanszírozzák. 2000 és 2007 között a Cultura 2000 és a The Frontiers of the Roman Empire, 2008-tól pedig a Central Europe program keretében megvalósítani kívánt Danube Limes Projekt nemzetközi pályázat részesei voltunk.

A MAGYARORSZÁGI LIMES MINT VILÁGÖRÖKSÉGI VÁROMÁNYOS

2009-ben került fel a magyarországi limes a világörökségi várományosi listára.

A 2010-ben létrejött Magyar Limes Szövetség legfontosabb feladatának a világörökségi cím elnyeréséhez nyújtott civil összefogás megszervezését tekinti, de jelentős részt vállal az ehhez kapcsolódó kormányzati munka támogatásában is. A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal 2011 májusában nemzetközi konferenciát szervezett, amelyen áttekintették a Danube Limes Projekt pályázat eredményeit. Visy Zsolt beszámolt az elvégzett feltárásokról, Máté Zsolt építészmérnök pedig bemutatta a világörökségi jelölés vázlatát. A Danube Limes Projekt a hazai örökségvédelem egyik zászlóshajójává vált. A világörökségi jelölés jegyében az elmúlt években több nemzetközi konferenciára került sor. 2011-ben az Union Académique Internationale (UAI) felvette támogatott programjai közé a magyar kezdeményezésű, nemzetközi szinten folyó limeskutatás programját. A 2012-ben elindult Dunai Limes Brand Projekt az Európai Unió társfinanszírozásával jött létre. Célja a limesvonal kevésbé ismert szakaszain fellelhető természeti, kulturális és épített örökség feltárása, megismertetése a nagyközönséggel, valamint egy közös márkanév létrehozása, mely összekapcsolja az eddig csupán szakaszosan létező értékeket. Segítségével a Római Birodalom egyik legjellegzetesebb épített emléke méltó helyet kaphat az UNESCO Világörökségi listáján. Ebben az EU-s projektben nyolc, limestémában érintett ország, Ausztria, Bulgária, Szlovákia, Románia, Szerbia, Magyar-

ország, Olaszország és Horvátország vesz részt. Magyarországot a gyöngyösi Károly Róbert Főiskola képviseli, amely mintegy 100 ezer eurót kapott arra, hogy teljesítse az általa vállalt részfeladatokat. A projekt várhatóan 2014-ig tart, és fő feladata a helyszíneken megtalálható kulturális és természeti értékek számbavétele, illetve egy olyan egységes márka, brand kialakítása, mellyel ezek az értékek eladhatóvá válnak.

**...egy olyan egységes márka,
brand kialakítása,
mellyel ezek az értékek
eladhatóvá válnak.**

A Dunai Limes Brand Projekt a Duna Stratégia kiemelt támogatását is élvezi, így kormányzati és pályázati forrásokra egyaránt számíthat.

A Magyar Limes Szövetség 2011-ben csatlakozott az angol–holland–osztrák–magyar Developing the Frontiers of the Roman Empire as a Transnational European Sustainable Tourism Product nevű projekthez, amely szintén uniós társfinanszírozású, és a limes maradványain a fenntartható fejlődés követelményeinek megfelelő turisztikai attrakciók fejlesztését célozza. Ez a projekt ez év januárjában zárult le.

2012 decemberében elkészült a világörökségi nevezés háromkötetes dokumentációja, amely a 417 km hosszú hazai Duna-szakaszon 86 település, 193 helyszín és közel 4600 ingatlan bevonását tervezi. A Magyar Limes Szövetség ügyvezető igazgatója, Hirschberg Attila szerint 2014 végére megkaphatjuk a világörökségi címet. Korábban a szakértők pénzhiányra, valamint az érintettek közötti egyetértés kialakításának nehézségeire hivatkozva szkeptikusabban ítélték meg a helyzetet. Jelenleg a Forster Központ és a Magyar Limes Szövetség fogja össze a rangos és jelentős gazdasági, turisztikai sikert ígérő cím elnyerésében érdekelteket.

Hogyan nézett ki a limes a rómaiak idejében? Az Imperium számára fenntartása „kiemelt beruházásnak” számított. A kezdeti időkben fából és földből épített menettáborok sorakoztak a hadi utak mentén, gondosan átgondolt terv szerint. Tervezőik ugyanazt a szerkezeti sémát követve építették meg őket. A légiós, ha egy táborot ismert, ismerte mindegyiket. Amikor a birodalom területe elérte a még ellenőrizni, uralni vélt maximális kiterjedését – bízva annak változatlanóságában, és a védelmi funkció előtérbe kerülésével –, áttértek a kőtáborok építésére. A szárazföldi védelmi vonalat mindig kőkerítés, védőárkok és őrtornyok szegélyezték. A népvándorlás

okoza háborúk következtében azonban a fennálló rendszert állandóan módosítani, fejleszteni kellett. Több ilyen limesépítési kampányról van tudomásunk. A 3. század első felében a vandálok támadása tette szükségessé, hogy később Diocletianus (284–305), aki átfogó reformokkal igyekezett úrrá lenni az Imperium több okra visszavezethető válságán, újabb építkezésbe kezdett. A 4. században a méltatlanul kevésbé becsült, Cibalae-ben (Vinkovce, Horvátország) született I. Valentinianus (364–375), akit Alföldi András az utolsó nagy pannon császárnak nevezett, szintén hozzákezdett a limes megerősítéséhez. Utána már csak I. Theodosius (379–395) – aki szerződéssel igyekezett megoldani a gót kérdést, és bár nem tudhatta, de véglegesen kettéosztotta a birodalmat – ért el átmeneti sikereket Pannoniában. Utódai már csak a kivonulás mikéntjén gondolkozhattak.

NÉHÁNY KÜLÖNLEGES ATTRAKCIÓ

Abban az esetben, ha a határ folyam menti volt, a védrendszert *ripának* nevezték. Így a Duna menti limes hazai szakaszának helyes elnevezése: *Ripa Pannonica*. Legjobban kiépített szakasza, amely a legtöbb ígéretes látnivalóval kecsegtet, Komárom-Esztergom megyében, Budapesten, illetve Pest megyében található. A turisztikai fejlesztés mikéntjéről még korai lenne bármi véglegeset mondani, de bárhogy is alakulnak a dolgok a világörökségi cím elnyerése után, van néhány olyan helyszínünk, amely biztosan sok látogatót ígér. Elsőként Brigetiót (Komárom, Szőny) kell megemlítenünk. Az erődítmények romjain túl, ezen a környéken impozáns villák romjait tárták fel. A csodálatos oltárkövek mellett egy kivételesen gyönyörű, Andromedát és Pegasust ábrázoló freskó került itt elő, ami akár a ripa itteni szakaszának turisztikai védjegye is lehetne. Az Esztergom és Visegrád (Pone Navata) közötti szakaszon rendkívül sűrű volt az erődrendszer, további feltárásuk és hasznosításuk nagy lehetőség és elsőrendű feladat. Dunakeszin egy kikötőerőd romjai kerültek elő, látható itt egy kisebb, állandó kiállítás is, amelynek tárgyait a Nemzeti Múzeum kölcsönözte. Budapest, mint köztudott, nagyon gazdag római emlékekben, amelyek nagy része a III. kerületben található. Külön említést kell tennünk a Hajógyári-szigeten feltárt pazar helytartói palota romjairól, amelyet a sikeres regények, filmek sorát megihlető Hadrianus építtetett. Neve már önmagában vonzerő. A palota romjainak sorsa vitatott, csak remélhetjük, hogy a világörökségi cím régészeti-turisztikai felhasználását fogja biztosítani. Az Erzsébet

híd pesti hídfőjénél található Contra Aquincum erődjének romjai. Bár a Duna volt a Barbaricumtól az Imperiumot elválasztó határ, a rómaiak részben stratégiai okokból, részben, hogy erejüket fitogtassák, a lehetséges tűzvonalban, a barbárok földjén is építkeztek. A presztízssokok itt a „veszélyes játék” képzetét kelthetik. Mindez marketingpromóciós szempontból szintén sokat ígér. Budapestről délre Lussonium (Dunakömlöd) táborának és erődjének romjai, valamint Intercisa (Dunaújváros) érdemel figyelmet. Az utóbbi – a dunai átkelő közelében épült megerősített római város – régészeti leletekben igen gazdag. Turisztikai szempontból azért is érdemes mindenképp fejleszteni, mert a város a külföldi turistákat felettébb vonzó „szocreál skanzen” lehetőségét is magában rejti. Dunaújváros, akárcsak Esztergom, jó példája lehet a kulturális turizmusban is szükséges árukapcsolásnak. Esztergomot keresztény emlékei teszik erre alkalmassá, mert történelmi szempontból nézve minden későbbi keresztény emlékünknél „római eredetű”, mivel az ő korokban jelent meg a kereszténység az ország egy részében. Géza és Szent István hagyománya persze történelmi szempontból jóval fontosabb, de a turisztikai marketing sikerének szempontjából a külföldi turistákra, adekvát promóció segítségével, majd minden római kori keresztény emléktárgy, épület rendkívül nagy hatást gyakorolhat.

Ami az infrastruktúrát illeti, nem kevés tennivaló várat majd magára. Mivel folyami határról van szó, elkerülhetetlen a dunai hajózás fejlesztése, nem utolsósorban a Budapeستől délre fekvő, elhanyagoltabb folyószakaszon.

A Ripa Pannonica nemcsak mint önálló turisztikai termék ígér sokat. Kiegészítő termékként, incentive utak állomásaként, más kulturális rendezvények részeként is fokozott érdeklődésre tarthat számot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alföldi András: *Keresztény császárok, pogány Róma*. Attraktor, Budapest, 2005.
Havas László – Hegyi W. György – Szabó Edit: *Római történelem*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
Marketing and Management of Tourism in Natural Protected Areas. Szerk.: Dr. Jandala Csilla, Harsányi János Főiskola, 2008.
Tourism at World Heritage Cultural Sites. WTO-ICOMOS, 1993.
Tourism Congestion Management at Natural and Cultural Sites. WTO, 2004.
Visy Zsolt: *The Ripa Pannonica in Hungary*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006.